Міжнародна практика у сфері кримінально-правової охорони об'єктів рослинного світу

Драган О.В.[1], Микитчик О.В.[2], Форостяний А.В.[3]

Опубліковано	Секція	УДК
30.12.2025	Право	343.775

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20326955

Анотація. У статті досліджуються міжнародні стандарти у сфері кримінально-правової охорони об'єктів рослинного світу в умовах посилення глобальних екологічних викликів та збройних конфліктів.

Особливу увагу приділено аналізу міжнародно-правових підходів до криміналізації посягань на рослинні ресурси як складову системи захисту довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Обґрунтовано, що рослинний світ є ключовим елементом біосфери, який забезпечує стабільність екосистем, кліматичний баланс та продовольчу безпеку держав.

В умовах воєнного стану актуальність дослідження суттєво зростає, оскільки збройні конфлікти спричиняють масштабне знищення лісових масивів, деградацію ґрунтів, забруднення територій та довготривалі екологічні наслідки, що мають транскордонний характер. Військові дії в Україні актуалізували питання кваліфікації екологічної шкоди та необхідності удосконалення механізмів кримінально-правового захисту довкілля відповідно до міжнародної практики.

У роботі проаналізовано підходи провідних зарубіжних і вітчизняних науковців щодо розвитку міжнародного кримінального права, зокрема, визначення екоциду та відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля.

Досліджено роль актів Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та Європейського Союзу у формуванні міжнародної практики кримінально-правового захисту довкілля, включно з рослинним світом. Окреслено основні тенденції розвитку міжнародного права щодо посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля, зокрема, за знищення природних екосистем та інші форми шкоди рослинним ресурсам. У статті також проаналізовано імплементацію міжнародних екологічних норм у національні правові системи, зокрема, у контексті гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу. Встановлено, що ефективна кримінально-правова охорона об'єктів рослинного світу потребує комплексного підходу, який поєднує превентивні, каральні та відновлювальні механізми правового впливу.

[1] доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідуюча кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права, м. Київ ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-5696-6360

[2] кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, Київський університет інтелектуальної власності та права ORCID 0000-0002-4973-2670

[3] доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, Київський університет інтелектуальної власності та права ORCID 0000-0001-8683-488X

Наголошено на необхідності подальшого вдосконалення міжнародно-правових інструментів протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, посилення міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля та розвитку концепції кримінальної відповідальності за масштабну екологічну шкоду, що загрожує глобальній екологічній безпеці.

Ключові слова: кримінально-правова охорона довкілля, рослинний світ, екологічна безпека, збройні конфлікти, воєнний стан, міжнародне екологічне право, екоцид, кримінальні правопорушення проти довкілля, відшкодування екологічної шкода, міжнародна практика, кримінальна відповідальність, правозастосування.

International practice in the field of criminal law protection of flora objects

Annotation. The article examines international standards for the criminal law protection of flora objects in the context of intensifying global environmental challenges and armed conflicts. Particular attention is paid to the analysis of international legal approaches to the criminalization of encroachments on plant resources as an integral component of the environmental protection system and the maintenance of ecological security. It is substantiated that the flora is a key element of the biosphere, ensuring ecosystem stability, climatic balance, and the food security of states.

Under the conditions of martial law, the relevance of this study increases significantly, as armed conflicts cause large-scale destruction of forest massifs, soil degradation, land pollution, and long-term environmental consequences of a transboundary nature. Military actions in Ukraine have brought to the fore the issues of qualifying environmental damage and the necessity of improving the mechanisms of criminal law protection of the environment in accordance with international practice.

The paper analyzes the approaches of leading foreign and domestic scholars regarding the development of international criminal law, specifically the definition of ecocide and liability for environmental crimes. The role of the acts of the United Nations, the Council of Europe, and the European Union in forming international practice for the criminal law protection of the environment, including the flora, is investigated. The article outlines the main trends in the development of international law concerning the strengthening of liability for environmental offenses, particularly for the destruction of natural ecosystems and other forms of damage to plant resources.

Furthermore, the implementation of international environmental standards into national legal systems is analyzed, specifically in the context of harmonizing the legislation of Ukraine with European Union law. It is established that effective criminal law protection of flora objects requires a comprehensive approach that combines preventive, punitive, and restorative mechanisms of legal influence.

The study emphasizes the need for further improvement of international legal instruments to counter environmental crimes, the strengthening of international cooperation in environmental protection, and the development of the concept of criminal liability for large-scale environmental damage that threatens global ecological security.

Keywords: criminal law protection of the environment, flora, ecological security, armed conflicts, martial law, international environmental law, ecocide, environmental crimes, compensation for environmental damage, international practice, criminal liability, law enforcement.

Вступ

У сучасній системі міжнародного права охорона довкілля поступово трансформується у самостійний напрям забезпечення прав людини та сталого розвитку. Як зазначає К. Боссельман, екологічна стабільність є передумовою реалізації всіх інших фундаментальних прав людини [1]. У цьому контексті об’єкти рослинного світу

розглядаються як ключовий елемент біосфери, що забезпечує екологічну рівновагу та функціонування природних екосистем.

Актуальність даної проблематики зумовлена глобальним погіршенням стану довкілля, масовим знищенням лісових масивів, незаконною порубкою, деградацією рослинних ресурсів та наслідками збройних конфліктів. Як підкреслює Ф. Сендс, міжнародне екологічне право розвивається як система норм, спрямованих на запобігання транснаціональній екологічній шкоді [2]. В умовах війни та глобальних екологічних криз питання кримінально-правової охорони рослинного світу набуває не лише екологічного, а й безпекового значення, оскільки руйнування рослинних екосистем має довготривалі наслідки для клімату, продовольчої безпеки та здоров'я населення.

Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах воєнного стану в Україні, коли збройна агресія супроводжується масштабним знищенням лісових масивів, пожежами, мінуванням територій, забрудненням ґрунтів і водних ресурсів. Такі дії призводять до тривалої деградації рослинного світу, порушення природного відновлення екосистем і формування екологічних збитків, які можуть мати кумулятивний та транскордонний характер. Це актуалізує необхідність переосмислення міжнародних стандартів кримінально-правового захисту довкілля в умовах збройних конфліктів.

Метою дослідження є аналіз міжнародної практики кримінально-правової охорони об'єктів рослинного світу, визначення їх змісту та впливу на формування національного законодавства, а також окреслення напрямів гармонізації кримінально-правових механізмів захисту рослинних ресурсів.

Проблематика кримінально-правової охорони рослинного світу в умовах збройних конфліктів та глобальних екологічних криз є предметом міждисциплінарних досліджень, що охоплюють екологічне право, кримінальне право та міжнародне право. У сучасних умовах вона набуває особливої актуальності у зв'язку з трансформацією характеру екологічних загроз, які все частіше мають антропогенний та воєнний характер.

В українській правовій доктрині значний внесок у дослідження правової охорони рослинного світу зробили такі науковці, як А. П. Гетьман та М. В. Шульга, які заклали теоретичні засади екологічного права, визначили місце рослинного світу в системі об'єктів правової охорони та обґрунтували необхідність комплексного підходу до регулювання екологічних відносин. Їх роботи стали базою для подальших досліджень у сфері екологічної безпеки та відповідальності за порушення природоохоронного законодавства. Сучасні дослідники, зокрема А. В. Арзамасцева, Л. М. Бабайлова, К. В. Давидович та М. О. Ігнатцов, акцентують увагу на міжнародно-правових та кримінально-правових аспектах охорони рослинного світу. У їх працях досліджуються проблеми кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, особливості відновлення екосистем, а також недосконалість існуючих міжнародних механізмів захисту довкілля. Разом з тим, окремий науковий інтерес становить дослідження екологічних наслідків збройних конфліктів, зокрема, в контексті воєнних дій на території України. У науковій літературі наголошується, що знищення лісових масивів, масштабні пожежі, мінування територій та забруднення ґрунтів і водних ресурсів призводять до довготривалої деградації рослинного світу, порушення природних процесів відновлення екосистем та формування кумулятивних екологічних збитків, які можуть мати транскордонний характер.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про зростання інтересу до проблеми кримінально-правового захисту рослинного світу в умовах війни та глобальних екологічних викликів. Водночас залишається недостатньо дослідженим питання адаптації міжнародної практики до реалій сучасних збройних конфліктів, що зумовлює необхідність подальших наукових розробок з цього питання.

Результати

Слід зазначити, що проблематика міжнародної екологічної безпеки активно досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Патріція Бірні, Алан Бойл та Катерина Редґвелл зазначають, що міжнародне екологічне право має комплексний характер і формується через взаємодію різних міжнародних інструментів, а не єдиного кодифікованого акта [3]. Вітчизняна наукова думка також приділяє значну увагу екологічній кримінально-правовій охороні.

Так, А. М. Шульга підкреслює, що кримінально-правові механізми повинні бути спрямовані на запобігання незворотним втратам природних екосистем, включно з рослинним світом [4]. О. М. Клименко наголошує, що ефективність охорони довкілля можлива лише за умови поєднання каральних, превентивних та компенсаційних механізмів правового впливу [5]. Водночас В. Тютюгін звертає увагу на проблеми кваліфікації екологічних кримінальних правопорушень та зазначає, що «складність доведення екологічних злочинів зумовлена високим рівнем латентності та необхідністю спеціальних знань для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діянням і наслідками» [6]. В. Тацій у своїх працях підкреслює системний характер екологічної злочинності, наголошуючи, що екологічні кримінальні правопорушення становлять складну систему посягань, які безпосередньо впливають на національну безпеку держави [7].

Узагальнюючи позиції українських науковців, слід зазначити, що сучасна доктрина кримінального права України формується у напрямі посилення екологічної складової кримінальної політики держави та орієнтації на міжнародну практику захисту довкілля.

Міжнародна практика у сфері кримінально-правової охорони об'єктів рослинного світу формуються в межах міжнародного екологічного та кримінального права. Разом з тим, наразі відсутній єдиний універсальний міжнародний договір, який би прямо встановлював кримінальну відповідальність за посягання на рослинні ресурси. Ключову роль у формуванні відповідних стандартів відіграють акти Організація Об'єднаних Націй, зокрема, резолюції Генеральної Асамблеї та документи Ради ООН з прав людини. У цих актах підкреслюється взаємозв'язок між станом довкілля та реалізацією права людини на життя і здоров'я, що фактично визнає екологічні правопорушення загрозою основоположним правам людини [6]. Як зазначається у доповідях ООН «зміна стану довкілля безпосередньо впливає на здатність людини реалізовувати базові права» [6].

У рамках Ради Європи та Європейського Союзу формується підхід до криміналізації екологічних правопорушень. Директива ЄС щодо захисту довкілля через кримінальне право закріплює принцип невідворотності відповідальності за екологічну шкоду [7].

У міжнародній доктрині підкреслюється, що рослинний світ є базовим компонентом екологічної системи, а його знищення має кумулятивний і часто незворотний характер. Як зазначає Ф. Сендсом екологічні збитки часто мають «відкладений та транскордонний ефект, що ускладнює їх правову оцінку» [2]. При цьому вчений вказує на те, що «ефективне міжнародне екологічне право потребує не лише декларативних норм, але й реальних механізмів забезпечення відповідальності» [2].

При цьому, окремі дослідники підкреслюють, що досвід збройних конфліктів у В'єтнамі, Іраку, Сирії та на території Балканських країн продемонстрував довготривалий характер деградації рослинного світу внаслідок застосування військових технологій, пожеж, хімічного забруднення та руйнування ґрунтових систем. Ці наслідки мають не лише екологічний, але й соціально-економічний вимір, оскільки впливають на продовольчу безпеку та відновлення територій після завершення бойових дій.

Важливе значення у формуванні міжнародних стандартів захисту довкілля під час війни має Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1949 року, який забороняє методи ведення війни, здатні завдати «широкої, довготривалої та серйозної шкоди

природному середовищу» [8;9]. Хоча цей документ не містить прямої деталізації щодо рослинного світу, він закладає базовий принцип його міжнародно-правової охорони в умовах збройних конфліктів. У цьому контексті важливу роль відіграє також Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 року (ENMOD), яка встановлює заборону на умисне модифікування природних процесів з метою завдання шкоди довкіллю, включаючи рослинні екосистеми [10].

Отже, міжнародна практика поступово формує модель, у якій рослинний світ визнається об'єктом підвищеного кримінально-правового захисту. При цьому вони охоплюють не лише безпосередню криміналізацію екологічної шкоди, але й формування превентивних механізмів, спрямованих на недопущення знищення рослинних екосистем.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що міжнародна практика у сфері кримінально-правової охорони об'єктів рослинного світу перебуває на стадії активного розвитку та характеризуються фрагментарністю правового регулювання. Основними тенденціями є посилення ролі міжнародних організацій у формуванні екологічної практики; поступова криміналізація найбільш небезпечних екологічних посягань; інтеграція екологічних прав у систему прав людини; розвиток принципу екологічної відповідальності та компенсації шкоди.

Водночас в умовах воєнного стану в Україні проблема охорони рослинного світу набуває якісно нового виміру. Збройна агресія супроводжується масштабним знищенням лісових екосистем, масовими пожежами, мінуванням територій, забрудненням ґрунтів і водних ресурсів, що призводить до довготривалої та подекуди незворотної деградації рослинного світу. Такі наслідки виходять за межі національної території, формуючи транскордонні екологічні ризики. У цих умовах особливого значення набуває питання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля вчинені в період збройного конфлікту, а також проблема належної фіксації та оцінки екологічної шкоди для подальшого притягнення винних до відповідальності на національному та міжнародному рівнях. Практика показує, що існуючі міжнародно-правові механізми захисту довкілля під час війни є недостатньо ефективними та потребують подальшого розвитку, зокрема у частині імплементації концепції екоциду. Для України та інших країн актуальним є подальше вдосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність шляхом гармонізації з міжнародною практикою, а також посилення механізмів захисту рослинного світу, як стратегічного компонента екологічної та національної безпеки в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Bosselmann K. The Principle of Sustainability: Transforming Law and Governance. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. URL: https://www.cambridge.org.
2. Sands P. Principles of International Environmental Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. URL: https://www.cambridge.org
3. Birnie P., Boyle A., Redgwell C. International Law and the Environment. Oxford : Oxford University Press, 2021. URL: https://global.oup.com
4. Шульга А. М. Екологічні кримінальні правопорушення: проблеми кваліфікації та відповідальності. Харків : Право, 2021.
5. Клименко О. М. Кримінально-правова охорона земельних ресурсів в Україні. Київ : Юрінком Інтер, 2020.

6. United Nations. Human Rights and Environment Resolutions. URL: https://www.un.org (дата звернення: 10.05.2026).
7. Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law. URL: https://eur-lex.europa.eu (дата звернення: 10.05.2026).
8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. Офіційний веб=сайт Міжнародного комітету Червоного Хреста. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (Протокол I), 1977 р. (офіційний текст, UNTS 1125) . International Committee of the Red Cross. URL: https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1977/104942 .
10. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD) від 10 грудня 1976 року. Офіційний веб-сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/disarmament/wmd/environment/1977-enmod-convention/.